

ФЕНОМЕНОЛОГІЧНЕ РОЗУМІННЯ СУБ'ЄКТИВНОСТІ ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ПСИХОЛОГІЇ

Тетяна РОСІЙЧУК

УДК 159.9.01

Tetiana Rosiychuk PHENOMENOLOGICAL UNDERSTANDING OF SUBJECTIVITY AND ITS SIGNIFICANCE FOR PSYCHOLOGY

ВСТУП

Філософія початку ХХ століття усвідомила свою безпосередню причетність до переживання буттєвості людини і свою роль у подоланні того відчуття її відчуження від самої себе, яке стало трагічною прикметою нової епохи. Внаслідок відмови від існуючої форми раціональності гуманітарний поворот до “онтології соціального” відбувався переважно під знаком антираціоналізму, алогізму та антитеоретизму (М. Бубер, М. Гайдеггер, Ж.-П. Сартр). Один із провідних акторів, котрому вдалося змінити образ філософії, творець феноменології Е. Гусерль у знаковій роботі “Криза європейських наук” (1936), підвів певний підсумок критичному тренду часу. Занепад європейського способу буття він пов’язав безпосередньо з дегуманізуючим характером наукової раціональності, з її принциповим відходом від життєвого світу людини. На його думку, покликання наук, яке вони виявилися неспроможними виконати, полягає в тому, щоб “...дати нормативне керівництво більш високому людському типу, який як ідея повинен був розвинутися в Європі історично” [10, с. 6].

Незважаючи на те, що нові філософські та психологічні напрями (екзистенціалізм, гуманістична психологія), які створювалися на ґрунті феноменологічного методу, часто “від супротивного”, спиралися на антираціоналізм, пов’язуючи з ним усю сукупність проявів духовного та ціннісного вимірів людського буття, Е. Гусерль наполягав на тому, що раціоналізм був і залишається невід’ємною цінністю європейської культури, а відтак екзистенція самої філософії вимагає побудови

нового, гуманістичного, типу раціональності. Зауважимо, що ця філософська колізія сьогодні як ніколи актуальна на теренах психології. Хоча роздуми філософів-новаторів сприяли тому, що вплив наукоцентричної цивілізації на життєустрій людини став предметом невпинної філософської та психологічної рефлексії, гострота суперечностей між природничо-науковим та гуманітарним настановленнями в науках про людину, походження та сутність яких мав за мету розкрити Гусерль, не зменшується з часом. Навпаки, природничий полюс цього протистояння сьогодні значно “додав у вагомості”. Напрочуд живучим виявився фізикалізм, неухильний супутник психології з ХVІІ ст. На тлі різноманітних редукціоністських тенденцій для психології стає особливо важливим осмислення начал консолідації її гуманістичних настановлень у тому напрямку, на який вказала феноменологія.

Нагадаємо, що саме феноменологія відкрила смисловий характер свідомості, вилучивши її з-під дії гносеологічних схематизмів, на яких з Нового часу зосереджувала зусилля філософська думка. На цих засадах Гусерль запропонував визначати науку про людину як археологію її головної властивості – *суб’єктивності* [10]. Водночас феноменологія здійснила суттєвий внесок у гуманітаристику, поклавши початок екзистенціалізму та вплинувши на розвиток філософії діалогу, герменевтики й гуманістичної психології. Сучасні психологи намагаються, хоча й зі змінним успіхом, освоїти коло ідей тих мислителів, які розвинули власні оригінальні теорії в руслі феноменології, або ж зацікавлені в дискусії з

нею. Зокрема, вивчення спадщини Г.Г. Шпета, М.М. Бахтіна, П.О. Флоренського, О.Ф. Лосева становить сьогодні істотну допомогу в поверненні до проблеми людини, тобто до гуманізації психології [1; 11; 12]. Один із прикладів продуктивного використання принципів феноменології у психології надають роботи М.К. Мамардашвілі, який вважав себе феноменологом (див. його роботу у співавторстві з В.П. Зінченком [13]).

Формулювання мети і завдань статті.

Метою чинного дослідження буде аналіз шляхів рецепції психологією розуміння суб'єктивності, запропонованого філософською феноменологією. Це передбачає вирішення низки таких завдань: 1) висвітлення теоретичних засад обґрунтування проблеми суб'єктивності феноменологією; 2) виявлення історії взаємин феноменології як філософської течії із психологією та обговорення застосовності відповідного розуміння суб'єктивності у методологічній та конкретно-психологічній площинах аналізу, зокрема в узаasadненні суб'єктоцентричної теорії мовленнєвого розвитку.

1. ПРИНЦИП РАЦІОГУМАНІЗМУ І ЗАКЛИК “ВПЕРЕД – ДО ТЕОРІЙ!”

Початок нинішнього століття ознаменувався надзвичайним злетом нейронаук. Нове технічне оснащення вилилося в лавиноподібний потік відкриттів щодо механізмів роботи мозку. Чого варта одна лише система дзеркальних нейронів, яка пояснює наявність імітації та емпатії у людини й антропоїдів, що, на думку науковців, робить її вирішальною біологічною передумовою виникнення культури [15]. Не менш інтригує повідомлення про дослідження нейронів центру слуху, яке дозволило “підслухати” внутрішнє мовлення шляхом реєстрації їхньої електричної активності [21]. Мовлення безпосередньо “з мозку” – це фантастична перспектива для тих, хто втратив здатність говорити внаслідок будь-яких причин, але в той же час це і ймовірність у майбутньому контролювати чужі думки, чітка алюзія на антиутопію. Потенціал нейронаук, безумовно, великий, але їх амбіції часто безпідставні та небезпечні. Перш за все через постійну редуцціоністську експансію на територію традиційних предметів гуманітарного знання (свідомості, мислення, суб'єктивності), яка, і це не можна не відзначити, надзвичайно загострилася, вийшовши за рамки звичайних

методологічних непорозумінь. Унаслідок цього знову, “як біс із табакерки”, вискочив парадокс свободи волі: вченим стало начебто достеменно відомо, що мозок “приймає рішення” декількома секундами раніше, ніж ми починаємо діяти, “нібито” з власної волі, підкоряючись велінням цього досконалого інструменту (С.Л. Рубінштейн називав таку позицію “фізіологічним ідеалізмом”). В очах експериментаторів, які, очевидно, позбавлені гуманістичного щеплення, об'єктивне вивчення свідомості веде до “відкриття” її надлишковості, до визнання, що вона становить лише епіфеномен психофізичних процесів, ілюзію, яка нас обманює. Щодо цього відомий психолінгвіст Т.В. Чернігівська здивовано повідомляє про деякі “новітні тенденції” в нейронауках, у яких обговорюється питання про те, чи може людина нести відповідальність за свої вчинки, якщо керуючий центр, вихідна причина поведінки, – не вона сама, а її мозок [19].

Це змушує нас вкотре замислитися про амбівалентний характер наукової раціональності. І справа тут не тільки в тому, щоб наполягати на дотриманні меж застосовності методів природничих і гуманітарних наук до людини. Питання, на наш погляд, не вирішується шляхом поділу сфер дослідження між цими двома видами знання, так само як і відповідним розподілом пояснювальних та описувальних методів. Йдеться про безумовний пріоритет гуманістичного погляду на людину, про визнання неподільності її цілісності на “суб'єктивні” та “об'єктивні” складові. Власне, цього й домагався Е. Гусерль, критикуючи так звані об'єктивні науки. Саме тому він ввів у філософію категорію *життєвого світу* як вихідного донаукового, інтуїтивно очевидного та зрозумілого всім буттєвого досвіду, який є смисловим, інтерсуб'єктивним каркасом людського життя. На цей досвід приховано спирається наукове знання, відволікаючись від його істин.

Відрадно констатувати, що концепція життєвого світу відкидає натуралістичну онтологію світу людини як суто фізичного, який сприймається та відображається нами наче технічними приладами, і звертається до соціально-комунікативної онтології людини, *онтології смислового образу буття*, в якому свідомість і світ єдині, в якому немає протистояння суб'єкта і об'єкта, матерії та ідеального [10]. Зауважимо, що феноменологія Гусерля, його погляд на природознавство – це одне з тих

першоджерел, з яких виросла гуманістична психологія, яка не так вже давно сприйнята нашою вітчизняною психологією і тому все ще гостро потребує рефлексії над її філософськими витоками. До того ж у наших пенатах будь-яке посилення на феноменологію як ідеалістичну течію тривалий час вимушено маскувалося або замовчувалося (така доля, зокрема, спіткала М.М. Бахтіна, рецепція якого у психології проходить повз його прихильність феноменології, на що тепер звернули увагу дослідники [9]).

Які ж у загальних рисах положення феноменології Гусерля? Перш за все це його критика природознавства, яке він визнавав важливою історичною віхою на шляху самовдосконалення людського розуму, стосувалася неправомірності шляхів утвердження наукою своєї достовірності. Остання досягалася шляхом протиставлення суб'єкта та об'єкта, в результаті генералізуючи розуміння світу виключно як "об'єктивного", трансцендентного, тобто відстороненого від людини. Щоб виправити це становище і повернути гуманістичну спрямованість, історично притаманну європейській раціональності як такій, Гусерль першочергово вважав за потрібне створення нової психології, яка, на його думку, мала б конкретизувати загальне вчення "трансцендентальної феноменології" про свідомість. Саме психологія здатна "тематизувати" ті "анонімні" смислові феномени суб'єктивності, що залишаються поза увагою наук, котрі підспудно спираються на них, адже вони самі також, насамперед, становлять результат людської суб'єктивності. Тому треба дослідити типологію, історію суб'єктивних феноменів та описати їхню роль у культурі. За Гусерлем, психологія у своїй природничо-науковій іпостасі ще не є наукою про людину, бо вона не знайшла шляхів вивчення суб'єктивності у її історичному та особистісному модусах становлення. Замість акцентування на емпірії свідомості, що нібито розкриває закони пізнання фізичного світу, психологія має прийняти до уваги смислові феномени в інтерсуб'єктивному світі культури й історії, що ціннісно спрямовують розвиток людства в напрямку самовдосконалення і розпросторення гуманізму.

Виходячи із загальної кризи природознавства і панування скептицизму в філософії, які свідчать про провал спроб обґрунтувати достовірність пізнання, Гусерль висуває контртвердження щодо опозиції суб'єкта та об'єкта,

з якого випливає, що без суб'єкта немає й об'єкта. Це положення пов'язане з такою характеристикою свідомості, як інтенційність, яку він визначає як фундаментальну. Суть інтенційності у феноменології полягає не в тому, що свідомість завжди спрямована на свій предмет, як її найчастіше спрощено трактують, а в тому, що вона не становить "пусту" нейтральну здатність віддзеркалювати навколишній світ, створюючи його емпіричний відбиток. Свідомість завжди вже містить у собі об'єкт своєї спрямованості – *інтенційний (смисловий) об'єкт*. Людина ніколи не сприймає предмет як "tabula rasa", тобто без його смислової та ціннісної передісторії, тому що так налаштований її життєвий світ.

Отже, не буває чистої безпредметної свідомості, як не буває cogito без того, на що воно спрямоване – cogitatum (як бачимо, тут логіка Гусерля ніби продовжує ідею Декарта). Тому свідомість уже дана у світі, як і світ уже перебуває в ній, адже предмети нам дані лише завдяки нашій суб'єктивності. Відтак свідомість конституює, тобто стверджує і створює, світ за людськими лекалами, вона безкінечно прагне до розкриття нових смислових граней свого предмета, не в змозі ніколи остаточно вичерпати його. Важливо підкреслити, що Гусерль визнає справедливою таку тезу: організація людського світу за смисловими законами означає, що він є цілком інтерсуб'єктивний. Тому *свідомість*, у визначенні цього славетного мислителя, *перебуває не "всередині" нас*. Вона являє собою безперервне виходження за свої межі, рух до світу, до іншої свідомості у пошуках свого смислового й змістового горизонту [7]. Неврахування інтенційності, за Гусерлем, призводить до непереборних парадоксів природознавства. Протиставлення суб'єкта та об'єкта як основа постановки наукового методу, приховує, зокрема, що під виглядом об'єктивності знання заховається його інтерсуб'єктивність. Ще один важливий наслідок феноменологічної концепції свідомості – природничо-наукове пізнання суб'єктивності – людини як особистості неможливе. Особистість – це монада, чия свідомість недоступна нам безпосередньо, вона не розкривається ніякими вимірювальними процедурами, а винятково тільки через спілкування, через усі ті культурні форми, у яких вона втілена і через які вона себе конституює.

Сподіваємося, що з нашого невеличкого екскурсу у феноменологію Гусерля неважко

побачити, наскільки її положення дійсно нагальні сучасному баченню психологією своїх завдань, зокрема і завдяки тому, що триває осмислення обмежень діяльнісного підходу у вивченні особистості, свідомості і суб'єктивності [11] (до честі наших видатних психологів – Л.С. Виготського, О.М. Леонтьєва, які відкрили для себе феноменологічний вимір психології, хоча про це пізніше). Феноменологічний засіб філософування, започаткований ще І. Кантом, завжди мав на меті обмежити намагання гносеології та позитивних наук “оволодіти природою людини”, бо ще Ф. Бекон ототожнив наукове знання з владою над природою та суспільством [8]. Феноменологія проголосила важливість і навіть більшу значущість для зберігання людяності інших форм розуму – естетичного, морального, практичного, що вимагало й зовсім інакшого визначення людини, принципово автономної та самодіяльної індивідуальності в комунікативно-смісловому просторі буття. Це, звісно, не відмова від раціональності, а пошук її нової гуманістичної форми. Під впливом саме цих настановлень у ХХ столітті відбувалася критика основ науки, закладених у Новому часі, так званого “міфу Просвітництва” (М. Хорхаймер, Т. Адорно [18]). У результаті категорії “суб'єктивне”, “психічне” також гуманізувалися, принаймні відтепер вони конкретизовані живим предметним змістом таких уявлень як інтерсуб'єктивність, спілкування, діалогізм, особистість, самодетермінація тощо. Та й абстрактна об'єктивність природознавства похитнулася, коли мова зайшла про антропний принцип, про роль спостерігача, який за міркуваннями Дж. Уілера, котрий запропонував цей принцип, надає Всесвіту статус буття [16].

Чи стала, зважаючи на все це, психологія новою наукою про суб'єктивність? Чи виконала вона ту змістовну програму, яку Гусерль вважав життєво важливою для нашої культури? На довгий час її втілення у життя зосередилося на теренах гуманістичної психології, що слідувала екзистенціалізму. В умовах чисельної переваги редуціоністських теорій, вона актуалізувала і зберігала цілісне бачення людини в окремих сферах психологічної практики. Однак завдання, запропоноване Гусерлем, очевидно, було набагато більш грандіозним. Воно полягало в тому, щоб знайти шляхи для гуманізації самої раціональності, тобто для перевідкриття гуманізму, який стояв у витоків європейської науки, в чому особлива

роль відводилася спрямованій на вивчення суб'єктивності психології. У зв'язку з цим вважаємо цінним підхід, який запропонував Г.О. Балл [2; 3]. Обґрунтована ним *система принципів раціогуманізму*, дотримання якого він назвав раціогуманістичною орієнтацією або настановленням (розуму, спрямованого на пізнання), покликана не скасувати кордони між природничо-науковим і гуманітарним знанням, а піднятися над цим роз'єднанням до універсальних характеристик розуму, до таких напрацьованих у досвіді філософії та психології умов пізнання, які забезпечують збереження цілісності людини та її світу. Раціогуманізм має на меті систематизацію вироблених у сукупному досвіді наук про людину продуктивних епістемологічних орієнтирів, утверджуючи їх як систему керівних принципів методологічного плану психології. Це налаштовує нас на подальше співвіднесення зусиль або на інтеграцію різних сфер психологічного знання, поєднаних спільними гуманістичними цінностями та настановленням на пізнання людини в усій повноті її буття як суб'єктивності. Але зауважимо таке: оскільки така система принципів має виразний етичний зміст, то її треба розглядати в контексті загальної гуманізації раціональності як провідну для формування загальної інтелектуальної культури будь-якої людини, незалежно від того, у якій сфері діяльності вона докладає своїх зусиль. У такому розумінні раціогуманістична орієнтація (сукупність настановлень, спрямованих на пізнання розуму, серед яких моральність, екологізм, конструктивізм, гармонійність, раціоналізм, налаштованість на культуру та особистість, діалогізм і толерантність [2]), консолідуючи надбання психологічної думки, стає загальнозначущим внеском у справу збереження життєздатності суспільства. Кажучи конкретніше, психологія великою мірою відповідає за таке відрефлексоване окультурення усіх суспільних практик (батьківство, виховання, навчання, спілкування, управління тощо), важливість якого за сучасних умов не менша, ніж навички гігієни, обґрунтовані медичною думкою й необхідні для фізичного виживання людства. Тож укорінення настановлень раціогуманізму у психологічній теорії та практиці – це соціокультурна відповідальність психології та її велике прикладне значення.

Г.О. Балл вкладає і важливий організаційно-науковий сенс у дотримання раціогуманіс-

тичного настановлення: зробити більш науко-містким самий гуманістичний напрямок у психології, головню з тим, щоб, не замикаючись у власних “іграх розуму”, він поширював свій вплив, відкриваючи через інтеграцію психологічного знання нові шляхи дослідження різноманіття соціокультурних практик людини. У цьому ж дусі бачаться нам і міркування В.П. Зінченка, який закликає до створення нових теорій, нестача яких відчувається в сучасній психології. Стосовно предмета теоретизування, йдеться не тільки про *звернення* до проблеми свідомості та суб’єктивності, а й про *повернення* до неї, оскільки вона завжди була в центрі уваги феноменологічно зорієнтованих вітчизняних філософів і психологів, погляди яких надовго опинилися під забороною [1; 11].

Не менш цікава, із цього погляду, та еволюція, яку пройшли в дослідженні проблеми свідомості видатні вітчизняні психологи. Зараз ми сприймаємо роботи Л.С. Виготського, О.М. Леонтьєва, С.Л. Рубінштейна у більш широкому філософському контексті, в якому вже немає єдиної всеперемагаючої ідеології. Але нас в даному випадку цікавить, чи перетинаються дороги засновників вітчизняної психології зі шляхами феноменології? Як співвідноситься їхній досвід та чи має це будь-яке відображення у відповідних психологічних теоріях? Не випадково, що ревізія напрацювань радянської психології незмінно приводить до (ре)конструювання прихованого або уявного діалогу таких знакових для психології фігур, як Виготський із Бахтіним, Шпетом чи навіть із Флоренським [1]. Саме тому сподіваємося на позитивний результат у розробці поставлених нами запитань.

2. ФЕНОМЕНОЛОГІЧНЕ ВІДКРИТТЯ МАРКСИСТА ЛЕВА ВИГОТСЬКОГО

Ми вже згадували про сучасну тенденцію перевідкриття ідей філософів феноменологічного гурту, які, безсумнівно, входили до змістового контексту робіт Л.С. Виготського. Відновлення цього контексту означає актуалізацію того самого кола питань, які колись і для Виготського, і для Гусерля свідчили про наукову, а для останнього, й про цивілізаційну кризу, і які продовжують донині бути важливими для нас [6; 10].

Що ж розділяло, а що, можливо, навіть споріднювало, їхні позиції щодо осмислення

природи цієї кризи? Нас насамперед цікавить цей діалог між ними, адже він, як з’ясується сьогодні, й був тією точкою біфуркації, де тоді визначалася психологія, наслідки чого ми ще й досі не повністю усвідомили. Щоб такий діалог відбувся і став справді продуктивним, треба парадоксальним чином побачити у розвитку поглядів Виготського рух-поступ до феноменології, від якої він свого часу категорично відмежовувався. Вважаємо, що для цього є певні підстави. Більше того, якщо Виготського прочитати у феноменологічному ключі (що зовсім не означає, що ми будемо його переводити на мову іншої філософії), якщо ми прислухаємося до його промовистих слів (!), то з’ясуємо, що він просунувся набагато далі у своїй головній справі – розумінні сутності психічного розвитку, ніж зможемо опинитися ми, якщо просто запозичимо ідеї феноменологів, тобто без розуміння того, як вони будуть трансформовані у своєму застосуванні до цього розвитку. Л. Виготський побудував феноменологію особистості, виходячи зі своєї унікальної практики досліджень психогенезу. Розвиток особистості від архаїчного “Пра-ми” до самостійного, здатного до саморозвитку “Я” був поданий ним як “драма розвитку”, історія переживань особи, у яких вона знаходить себе як соціальна, мисляча і духовна істота [5; 20]. Хоча він вважав себе марксистом, результативно еволюція його поглядів призвела до такого бачення психічного розвитку, яке являє собою, з нашої позиції, чудовий зразок феноменологічного сутнісного аналізу.

У цьому сенсі його еволюція як психолога заслуговує епітета “запаморочлива”: якщо інші працювали з одним стійким набором пояснювальних принципів, то Виготський, на чому акцентують увагу Дж. Верч [23] і М.Г. Ярошевський [20], перебував у постійному пошуку потрібного для цілісного розуміння психогенезу філософсько-психологічного інструментарію. Від опозиції натуральних і культурних (вищих) психічних функцій, що веде своє походження з філософської думки Просвітництва, яка охоплювала зміни психіки під впливом знакового опосередкування, вчений приходив до *концепції системної і смислової побудови свідомості*, творчо синтезувавши досягнення лінгвістики та психології мислення (празький структуралізм і вюрцбурзька школа). Але і цього виявилось замало і, врешті-решт, Виготський у категорії особистості зна-

ходить утілення вищого синтезу, в якому людина постає в усій своїй цілісності й усій повноті свого буття. Так, у роботах, присвячених проблемі віку, він використовує категорію переживання, яку визначає як одиницю вивчення єдності особистості і середовища [5]. Цю концепцію розвитку особистості назвемо “феноменологією генези особистості”. Якщо зайняти таку позицію, тоді виявиться, що Виготський, знайшовши спочатку феноменологію “класового ворога”, з часом повністю змінив своє ставлення до неї. Чи можливим був для нього такий розвиток подій? Виконуючи заявлену ним у роботі “Історичний смисл психологічної кризи” (1926) програму створення нової психології (мислячи її як загальну психологію, – так само прагнучи реформувати філософію Гусерль), поступально пройшовши через відкриття і дослідження всіляких видів об’єктивної детермінації у психічному розвитку, він зрештою постав перед лицем проблеми суб’єктивності, якою і займалася феноменологія Е. Гусерля, що із самого початку входила до його опонентного кола.

Очевидно, що феноменологія як дескриптивна наука, працюючи у полі ідеалізму з “нереальними” суб’єктивними сутностями, жодного значення для нової психології мати не могла. Психологія, на протигагу феноменології, повинна була бути, принаймні у визначенні Виготського, наукою каузальною та “органічною” у тому сенсі, що свої зусилля вона мала спрямовувати на дослідження реальних, об’єктивних психічних фактів, пояснення яких нагальне для потреб живої практики (“для відбору вагоновозатих не придатною є ейдетична психологія Гусерля”, – каже Виготський) [6, с. 140]. Тут же він наполягає на тому, що термінологія вкрай важлива для будь-якої науки як її методологічна напрямна, так що чужі, бездумно запозичені поняття спотворюють філософський сенс вихідних настановлень науки, привносячи із собою й іншу теорію, що призводить до еклектизму. Але наприкінці життєвого шляху Л.С. Виготського його контурно окреслена теорія особистості виходить уже не тільки з дії об’єктивної причинності, а й із причинності ідеальної, виробленої самим суб’єктом. Особистісні переживання виявляються тим суб’єктивним моментом, що “викривляють” об’єктивну ситуацію, але без його вивчення розуміння розвитку дитини взагалі виявляється неможливим. Рамки протиставлення матеріального та

ідеального виявляються занадто вузькими, і Виготський, як випливає з його текстів цього періоду, вже не відмежовується безапеляційно від проблематики феноменології, але явно перебуває в діалозі з нею, прислухається до неї, навіть вдається до її термінології, що багато говорить з огляду на його усвідомлене вживання чужих термінів (крім переживання “завжди предметного”, він згадує й акти свідомості, маючи на увазі їхню інтенційність ([5, с. 382])).

В інтерпретації М.Г. Ярошевського, наукові пошуки Виготського у цей період були цілком самостійними, оскільки для його цілей не підходили ні можливості об’єктивного підходу, ні занадто стерильна духовність описового методу феноменології й споріднених їй напрямів [20]. Однак, чи випадково ці пошуки вели талановитого вченого тим самим шляхом, яким йшов і Гусерль, котрий першим увів у філософію тему інтерсуб’єктивності та, прислухавшись до критики його спочатку “соліпсичної егології”, наблизив феноменологію до живої конкретики людського буття розробкою *концепції життєвого світу*, тобто гуманізував свою систему (мається на увазі праця “Криза європейських наук” 1935 р. [10]).

Подивимося крізь призму феноменології на “соціальну ситуацію розвитку” Виготського. Чи це не психологічний аналог “життєвого світу” Гусерля? Останній використав це поняття для вияву екзистенційного начала людини вже після смерті Виготського, у 1935 (хоча П. Прехтль повідомляє, що тема інтерсуб’єктивності ретельно досліджувалася Гусерлем з 1912–1915 роки, про що свідчать рукописи та нотатки, зібрані, зокрема, його ученицею Е. Штайн, й опубліковані вже значно пізніше; у зв’язку з цим Гусерль вводив поняття “спільнота персон”, “комунікативний навколишній світ”, що потребує окремої уваги [14]). У будь-якому разі, обидва концепти тотожні за функцією, адже задають горизонт свідомості особистості, яка виявляє і збирає себе як ціле, саме переживаючи навколишній світ і свої відносини з іншими людьми. Згадаймо дзеркальну метафору, яку використав Виготський у роботі 1926 р.: суть її полягає в тому, що наука має вивчати не “відображення у дзеркалі”, тобто примари буття, його “викривлення”, а саме буття й ті світові процеси, які призводять до його відображення у дзеркалі. Тому й у психології між об’єктивним і суб’єктивним мусимо, на думку Виготського, об-

рати те, що є реальним, тому що “суб’єктивне є ілюзорне, а тому – його немає”, й ось чому: “...нереальне має бути пояснене як неспівпадіння, загалом відношення двох реальних речей; суб’єктивне – як наслідок двох об’єктивних процесів” [6, с.167]. Але те, що пізніше бачимо в концепції вікового розвитку особистості, свідчить, що для Виготського суб’єктивне – вже так само реальне, як і два потоки об’єктивних процесів (саме буття й характер), більш того, власне це і є психічна людська реальність. Сам Виготський з цього приводу занотував для себе (про що згадує Ярошевський [20]), що “психологія гуманізується”.

Отже, не випадково в концепції розвитку особистості Лева Виготського виникає категорія *переживання*, яку він запозичує саме у тих, від кого ще не так давно дистанціювався. Переживання визначається ним як одиниця вивчення особистості, що уможливорює розглядати особистість у єдності саме з її особливим буттям (це такий собі життєвий світ у генезі, який розвивається разом із суб’єктивністю). Ні об’єктивні якості особистості (характерологічні, когнітивні, будь-які), ні об’єктивне середовище не в змозі самі по собі пояснити життя й розвиток особистості, бо вона “викривляє” їх своєю суб’єктивністю, що відображається у її переживаннях. Вони задають буття як існуюче саме для неї і через її власне смислоутворення в комунікативному довір’ї, а не через найоб’єктивніше дослідження двох незалежних об’єктивних процесів. Відтак тут Виготський спростовує сам себе, тому що його уявлення про об’єктивність значно змінюються (до речі, саме питанню про об’єктивність психічної реальності присвячена згадана нами у “Вступі” стаття Зінченка і Мамардашвілі [13]). Особистість у її соціальній ситуації розвитку – це є екзистенція розвитку, яка виявляється вершинним рівнем, що обіймає всі інші об’єктивні його складові. Це, так би мовити, зненацька виявлена зацікавленість у власному розвитку суб’єкта, який раніше сприймався як об’єкт впливу і вивчення й раптом заявив про себе як про головного носія своїх смислів, від кого залежить і системна й смислова організація свідомості, і характер знакових операцій, і наявність дискурсивного мислення та ін. Так Виготський здійснив своє феноменологічне відкриття, вступивши у резонанс з еволюцією феноменології і навіть конкретизувавши деякі її положення на конкретному матеріалі психічного розвитку. Але

цей перехід психології в інший, *особистісний вимір* залишився, на жаль, незрозумілим для психологів. Азбуку його теорії особистості засвоїли, мабуть, усі. Однак зрозуміти, що тут він перейшов принципово в інший вимір інтелектуального життя психологічної науки, ввівши в обіг нове розуміння суб’єктивного, оригінальний принцип його вивчення й самотутнє ставлення до нього, що означає віднайти орієнтири для оновлення психології розвитку.

Чому ж ми називаємо феноменологічною концепцію вікового розвитку Л.С. Виготського, хоча сам він навряд чи колись би так її охарактеризував? У своїй концепції він виявив низку фактів розвитку, що походили із самої суб’єктивності (свідомості) особистості, тобто могли пояснюватися лише виходячи із смислового й ціннісного розуміння психічного, яке височіє над суто гносеологічним суб’єкт-об’єктивним його визначенням і відповідним йому ставленням до людини як до об’єкта з боку дослідника. Йдеться про те, що Виготський виявив психічну причинність як таку, тобто як незвідну до будь-яких об’єктивних детермінант, до фізичних, психофізіологічних чи до будь-яких інших сторонніх непсихологічних чинників, або як психічну самодетермінацію. Саме це – головний мотив нашого припущення про спорідненість спрямованості психологічних шукань Виготського (котрий, як відомо, завжди вважав себе ревним марксистом) і міркувань Гусерля про особливу роль психології у вивченні “дива людської суб’єктивності”. Отож реконструкція діалогу, який психолог Виготський вів з філософом Гусерлем, – діалогу, що на початку був швидше суперечкою, і згодом призвів до того, що думка першого у своєму розвитку почала рухатися у заданому феноменологією напрямку загальної гуманізації європейської наукової раціональності, що, на наш погляд, яскраво ілюструє сказане.

3. ДО ФЕНОМЕНОЛОГІЇ МОВЛЕННЕВОГО РОЗВИТКУ

Із викладеного логічно випливає запитання: яким чином ми тепер можемо застосовувати винайдений Виготським підхід до вивчення конкретних аспектів психічного розвитку? Ще раз наголосимо, що його сенс полягає у тому, щоб сприймати самого суб’єкта важливою причиною свого власного розвитку, вбачаючи його головні перетворення, основні етапи у

створенні особистістю нових шляхів самовизначення (періоди вікових психологічних криз за Виготським [5]). Йдеться про перетворення самої форми суб'єктивності особистості, себто про нові переживання, засоби їхнього виразу, оновлене ставлення до свого буття, до інших людей. Саме погляду з цієї позиції не вистачає, на нашу думку, у вивченні *мовленнєвого розвитку* як провідного аспекту психічного розвитку як такого. Справа в тому, що “квант” мовленнєвого розвитку дорівнює “кванту” розвитку самої суб'єктивності, а не утворенню нових мовленнєвих функцій разом з формуванням відповідних психофізіологічних механізмів самих собою. До того ж вивчення мовленнєвого розвитку начебто відірвано від живої взаємодії особистості зі сферою творів культури, але ж тільки там вона, власне, і знаходить типові (архетипічні) культурні форми прояву суб'єктивності й має змогу розуміти себе як особистість, визначаючи свою спрямованість у бутті (В.С. Біблер [4]).

Виходячи з цього, пропонуємо розглянути мовленнєвий розвиток як подієвий відповідно до визначальних подій розвитку суб'єктивності, причому із її основними перетвореннями й здобутими формами самовияву. Зауважимо, що сучасні дослідження суб'єктивності дітей зосереджені у сферах вивчення розвитку моделі психічного (це здатність розуміти психічні прояви іншого), а також таких феноменів дитячого суб'єктивного досвіду, як уявлюваний друг або компаньйон, які є специфічними проявами загальної схильності дітей до так званої “нормальної дисоціації”, тобто до рухливості меж між реальністю та уявлюваним у дитячому світосприйнятті. За цими феноменами, безумовно, перебувають зрушення у розвитку суб'єктивності, адже особистість, котра в комунікації виявляє для себе актуальність нових форм суб'єктивного досвіду та його зумовлених культурою засобів прояву, і є тією першопричиною, яка фундується за всіма новоутвореннями мовлення разом з відповідними досягненнями її мовленнєвої практики. Згадані нами феномени суб'єктивного досвіду дітей передують тій події психічного розвитку, яку окремо виділяв Виготський, підкреслюючи її революційне значення для виникнення вищих форм когнітивних функцій і розвитку свідомості дітей. Маємо на увазі появу *внутрішнього мовлення*, яке Виготський приурочував до передодня шкільного віку. Лише у цій точці, на наш погляд, ученому дійсно вдалося зафіксувати одночасний зсув як у становленні

суб'єктивності, так і у розвитку мовлення, які взагалі-то концептуалізувалися ним відносно окремо. Хоча сьогодні терміни виникнення внутрішнього мовлення трактуються інакше (Т.М. Ушакова вказує, що зв'язок такого мовлення із програмуванням висловлювання свідчить про його присутність із самого початку розвитку мовлення [16]), аналіз Виготським цього моменту (напередодні школи) зберігає актуальність саме тому, що фіксує сутнісний зв'язок між розвитком мовлення і становленням суб'єктивності дитини. Він виявляє себе в одночасних якісних зрушеннях у системі мовленнєво-мисленнєвої взаємодії (власне, поява словесного мислення) та суб'єктивності (виникнення довільності поведінки, оволодіння власною уявою, усвідомлення своїх переживань тощо). Щодо дослідження вказаного зв'язку, його логіка, на нашу думку, повинна продовжувати надбання останніх робіт Виготського із психології віку. Крок від започаткованих там нових мотивів теми інтерсуб'єктивності (соціальна ситуація розвитку) та утвердження психічної причинності (самодетермінація) до трактування мовленнєвого розвитку через співвіднесення та взаємодію різних форм вияву суб'єктивності у її комунікаціях з іншими (на основі чого тільки й можливе виокремлення Я як самостійної особистості), як припускаємо, мав би відповідати тому процесу гуманізації психології, який сам Виготський започаткував у діалозі зі світовою гуманістичною філософською думкою.

Отож ми пропонуємо розглянути мовленнєвий розвиток особистості як пов'язаний саме з визначними подіями у розвитку суб'єктивності. Останні звертають на себе увагу, тому що завжди дуже яскраво переживаються як дітьми, так і їхнім оточенням, очевидно концентруючи у собі суттєві моменти психогенезу як перетворення всієї “соціальної ситуації розвитку”. Цей підхід розглядаємо як бракуючу (й водночас сполучну) ланку між вибудованою Л.С. Виготським віковою психологією, у центрі уваги якої перебуває становлення суб'єктивності, і його концепцією внутрішнього мовлення, що відображає взаємне перетворення мовлення й мислення у ході психокультурного розвитку.

Для підтвердження того, що саме становлення суб'єктивності становить підґрунтя мовленнєвого розвитку, вкажемо коротко на декілька фактів. Відомо, що поява моделі психічного у 3,5–4 роки призводить у мовленнєвому плані до виникнення “неістинних” висловлювань,

просто кажучи, діти навчаються обманювати, що передбачає когнітивну здатність брати до уваги уявлення іншого і відмінність своєї і чужої позиції у життєвих ситуаціях. Тому одним з перших проявів єдності розвитку суб'єктивності та мовлення слушно вважати винайдення дітьми маніпулятивної стратегії комунікації, яка починає прагматично використовуватись для досягнення своїх цілей. Появу таких самостійних висловлювань-учинень розглядаємо як онтогенетично важливу подію у розвитку дитячого мовлення.

Далі, у 4–5 років у зв'язку з розвитком уяви в дітей виникає так звана нормальна дисоціація (ототожнення себе з певними культурними персонажами або предметами, потяг до ігрових самоперетворень в уявлюваній ситуації). Цей період іноді відзначається й появою уявлюваних компаньйонів, тобто вигаданих персонажів, яких треба розглядати як передвісників і виразників здатності розуміти самого себе як Іншого. Такі феномени (вживання у ролі улюблених героїв або спілкування з уявлюваним другом) характеризуємо як вихід на поверхню процесу формування самосвідомості, який, очевидно, пов'язаний з полісуб'єктивністю внутрішнього світу людини (В.С. Біблер [4]). У мовленнєвому плані така еволюція суб'єктивності супроводжується виникненням й активним розвитком нарративного мовлення, крім того, у ігрових драматизаціях дітьми поступово усвідомлюється діалогічний характер спілкування. Звичайно, ці події виникають не на порожньому місці, бо саме тут відбувається перше опосередковане творами культури (естетичне та етичне) самовизначення дитини, адже вона, співвідносячи себе з "культурним героєм", і сама для себе стає таким героєм перед обличчям свого комунікативного оточення. У цих подіях постать Іншого набуває нового екзистенційного значення, де тепер вона стає витокм винаходу дітьми діалогічної стратегії спілкування, продовжуючи виявлення-формування ними своєї суб'єктивності. Цьому подієвому комплексу відповідає "героїчна суб'єктивність", яка виявляє себе і в ігровій драматизації, і у фантазуванні-нарративі. У засвоєнні нарративних структур, що вибудовуються навколо героя, діти конструюють свої уявлювані світи, опановуючи персональні уявлення й обживаючи у той же час ілюзорні світи культури. А це, фактично, означає новий визначний етап у розвитку мовлення – формування психологічного підґрунтя взаємодії з творами культури (читання

або текстова діяльність у широкому сенсі). Тому, зокрема, уявлюваний компаньйон, – це, на нашу думку, ще й крок до розвитку писемного мовлення, у якому обов'язковою постаттю є Уявлюваний Співрозмовник. І на все це наводять нас концептуальні розробки Л.С. Виготського, якщо прочитати їх у феноменологічному ключі.

ВИСНОВКИ

1. Феноменологічний напрямок філософії розвивався як альтернатива дегуманізуючим настановленням європейської науки. Його потужний вплив пояснювався пафосом порятунку самої раціональності, де втрата людиною смислу свого буття відчувалася багатьма філософами і науковцями як *Zeitgeist*, себто як кінцевий результат домінування природничо-наукового розуму. Саме тому феноменологія виявилась вкрай продуктивною для гуманітарних наук, на що вказує, зокрема, Г. Шпігельберг, дослідник історії феноменологічного руху.

2. Серед психологів, які рухались у своєму розвитку в безпосередньому діалозі з феноменологією, слушно згадати цілу плеяду діячів гуманістичної психології, вюрцбурзьку, геттінгенську школи, гештальтпсихологів, Ж. Піаже та багатьох інших [22]. У вітчизняній гуманітаристиці, як ми знаємо, з'явилися споріднені з феноменологією філософія діалогу, відомі концепції мови (М.М. Бахтін, Г.Г. Шпет, О.Ф. Лосев). Круглими шляхами опосередковано феноменологічне розуміння людини і суб'єктивності, що проявляло себе і на ґрунті радянської психології (крім поглядів Л.С. Виготського, згадаймо також ще один приклад – образ світу та особистісний смисл О.М. Леонтьєва).

3. Зважаючи на сказане, доречно виділити два рівні, на яких психологія вже зазнала впливу феноменології та інспірованих нею підходів – методологічний та конкретно-науковий. Важливе узагальнення й водночас конкретизацію досягнень на шляху розвитку гуманітарного мислення і гуманізації раціональності дає нам розроблена Г.О. Баллом *система принципів раціогуманізму* [2; 3]. Сподіваємося, що спираючись на ці узагальнення, на нас попереду чекає ще величезна концептуальна робота, де маємо інтелектуально упрозорити "диво суб'єктивності", зокрема, і в обраному нами напрямку дослідження – у пізнанні феноменології мовленнєвого розвитку особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Антропологические матрицы XX века. Л.С. Выготский – П.А. Флоренский: несостоявшийся диалог – Приглашение к диалогу / Под ред. А.И. Олексенко, Ю.В. Громыко. – М.: Прогресс-Традиция, 2007. – 666 с.
2. Балл Г.А. Психологические принципы современного гуманизма / Г.А. Балл // Вопросы психологии. – 2009. – № 6. – С. 3–12.
3. Балл Г.А. Радиогуманизм как форма современного гуманизма и его значение для методологии познания человека / Г.А. Балл // Мир психологии. – 2013. – № 3. – С. 208–223.
4. Библер В.С. От наукоучения – к логике культуры. Два философских введения в двадцать первый век / В.С. Библер. – М.: Изд-во политической литературы, 1991. – 414 с.
5. Выготский Л.С. Собрание сочинений в 6-ти т. / Л.С. Выготский. – М.: Педагогика, 1984. – Т.4. – 433 с.
6. Выготский Л.С. Исторический смысл психологического кризиса / Л.С. Выготский // Психология развития человека. – М.: Изд-во Смысл; Эксмо, 2005. – С. 41–190.
7. Гайдено П.П. Проблема интенциональности у Гуссерля и экзистенциалистская категория трансценденции / П.П. Гайдено // Современный экзистенциализм. – М.: “Мысль”. 1966. – С. 77–107.
8. Гайдено П. История новоевропейской философии в ее связи с наукой / Пиам Гайдено: [учеб. пособие]. – М.: ПЕР СЭ; СПб.: Университетская книга, 2000. – 456 с.
9. Гоготшвили Л.А. Непрямое говорение / Л.А. Гоготшвили. – М.: Языки славянских культур, 2007. – 720 с.
10. Гуссерль Э. Кризис европейских наук и трансцендентальная феноменология / Эдмунд Гуссерль; пер.с нем. Д.В. Скляднева. – СПб.: Изд. “Владимир Даль”, 2004. – 399 с.
11. Зинченко В.П. Мысль и Слово Густава Шпета (возвращение из изгнания) / В.П. Зинченко. – М.: Изд-во УРАО, 2000. – 208 с.
12. Зинченко В.П. Сознание и творческий акт / В.П. Зинченко. – М.: Языки славянских культур, 2010. – 592 с.
13. Зинченко В.П. Проблема объективного метода в психологии // В.П. Зинченко, М.К. Мамардашвили // Вопросы философии. – 1977. – №7 / http://phil.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=250
14. Прехтль П. Введение в феноменологию Гуссерля / П. Прехтль; пер. с нем. – Томск: Изд. “Водолей”, 1999. – 96 с.
15. Риццоллатти Дж. Зеркала в мозге: О механизмах совместного действия и сопереживания / Дж. Риццоллатти, К. Синигалья; пер. с англ. О.А. Кураковой, М.В. Фаликман. – М.: Языки славянских культур, 2012. – 208 с.
16. Севальников А.Ю. Играет ли Бог в кости? Электронный философский журнал Vox / Голос: <http://vox-journal.org> Выпуск 18 (июнь 2015)
17. Ушакова Т.Н. Проблема внутренней речи / Т.Н. Ушакова // Вопросы психологии. – 1985. – № 2. – С. 39–51.
18. Хоркхаймер М.В. Диалектика просвещения. Философские фрагменты / М. Хоркхаймер, Т.В. Адорно; пер. с нем. М. Кузнецова. – М.- СПб.: “Медиум”, “Ювента”, 1997. – 312 с.

19. Черниговская Т. Это не я – это мой мозг... Опасные времена для человеческого в человеке / Т. Черниговская // Отечественные записки, 2013. – № 1(52). [<http://magazines.russ.ru/oz/2013/1/11ch.html>].
20. Ярошевский М.Г. Переживание и драма развития личности (последнее слово Л.С. Выготского) / М.Г. Ярошевский // Вопросы философии. – 1993. – №3. – С. 82–91.
21. Pasley B.N. Reconstructing Speech from Human Auditory Cortex / B.N Pasley, S.V. David at al. // Plos Biology. – 2012. – 10(1): e1001251.doi:10.1371/journal.pbio.1001251
22. Spiegelberg H. Phenomenology in Psychology and Psychiatry / H. Spiegelberg. – Evanston: Northwestern University Press, 1972, 413 p.
23. Wertsch J.V. Vygotsky and the Social Formation of Mind / J.V. Wertsch. - Cambridge, Massachusetts and London, England: Harvard University Press, 1985. – 281 p.

REFERENCES

1. Antropologicheskie matritysi XX veka. L.S.Vygotsky – P.A. Florensky: nesostoyavshiysya dialog – Priglasenie k dialogu (2007), [Anthropological matrix of XX century. L.S. Vygotsky – P.A. Florensky: the failed dialogue – Invitation to Dialogue], A.I. Oleksenko, Yu.V. Gromyiko [Ed.]. Moscow, Russia, 666 p.
2. Ball G.A. (2009), “Psihologicheskie printsiipy sovremennogo gumanizma”, *Voprosy psihologii*, no 6, pp. 3–12.
3. Ball G.A. (2013) “Raciogumanizm kak forma sovremennogo gumanizma i jeho znachenie dlya metodologii poznaniya chjeloveka”, *Mir psihologii*, no 3, pp. 208–223.
4. Bibler V.S. (1991), *Ot naukoucheniya – k logike kul'tury. Dva filosofskih vvedeniya v dvadtsat pervyy vek* [From the teaching of science to the logic of culture. Two philosophical introduction to the twenty first century], Moscow, 414 p.
5. Vyigotskiy L.S. (1984), *Work in 6 vol. Vol. 4*, Moscow: Pedagogika, 433 p.
6. Vygotsky L.S. (2005), *Istoricheskiy smysl psihologicheskogo krizisa* (The historical sense of psychological crisis), *Psihologiya razvitiya cheloveka*, Moscow, Russia, pp. 41–190.
7. Gaydenko P.P. (1966), *Problema intentsionalnosti u Gusserlya i ekzistentsialistskaya kategoriya transtsendentsii* // *Sovremennyiy ekzistentsializm*, . – Moscow: “Myisl”, pp. 77–107.
8. Gaydenko P. (2000), *Istoriya novoeuropeyskoy filosofii v ee svyazi s naukoj* [The history of modern European philosophy in its connection with science], Moscow, St.Petersburg, Russia, 456 p.
9. Gogotishvili L.A. (2007), *Nepryamoe govorenie* [Indirect speaking], Moscow, Russia, 720 p.
10. Husserl E. (2004), *Krizis evropeyskih nauk i transtsendentalnaya fenomenologiya* [Crisis of European Sciences and Transcendental Phenomenology]; per.s nem. D.V.Sklyadnev, St.Petersburg, Russia, 399 p.
11. Zinchenko V.P. (2000), *Mysl i Slovo Gustava Shpeta (vozvrashchenie iz nebyitiya)* [Thought and word of Gustav Shpet (return from oblivion)], Moscow, Russia, pp. 208.
12. Zinchenko V.P. (2010), *Soznanie i tvorcheskiy akt* [Consciousness and the creative act], Moscow, Russia, pp. 592.

13. Zinchenko V.P., Mamardashvili M.K. (1977), "Problema ob'ektivnogo metoda v psihologii", *Voprosy filosofii*, no 7, [http://vphil.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=25].

14. Prechtl P. (1999), *Vvedenie v fenomenologiyu Gusserlya* [Introduction to the phenomenology of Husserl]; per. s nem. I. Inishev, Tomsk: Izdatelstvo "Vodoley", 96 p.

15. Rizzolatti G., Sinigaglia C. (2012), *Zerkala v mozge: O mehanizmah sovместnogo deystviya i soperezhvaniya* [Mirrors in the brain: On the mechanisms of joint action and empathy]; per. s angl. O. A. Kurakova, M. V. Falikman, Moscow, Russia, 208 p.

16. Sevalnikov A.Yu. (2015), "Igraet li Bog v kosti?", *Elektronnyy filosofskiy zhurnal Vox / Golos*: <http://vox-journal.org> Vol. 18.

17. Ushakova T.N. (1985), "Problema vnutrenney rechi", *Voprosy psihologii*, no 2, pp. 39-51.

18. Horkhaymer M., Adorno T. V. (1997), *Dialektika prosvescheniya. Filosofskie fragmenty* []; per. s nem. M. Kuznetsov, Moscow, St. Petersburg, Russia, 312 p.

19. Chernigovskaya T. (2013), "Eto ne ya – eto moy mozg ... Opasnye vremena dlya chelovecheskogo v cheloveke", *Otechestvennyye zapiski*, no 1(52), [<http://magazines.russ.ru/oz/2013/1/11ch.html>].

20. Yaroshevsky M.G. (1993), "Perezhivanie i drama razvitiya lichnosti (poslednee slovo L.S. Vyigotskogo)", *Voprosy filosofii*, no 3, pp. 82-91.

21. Pasley B.N., David S.V. et al. (2012) Reconstructing Speech from Human Auditory Cortex, *PLoS Biology*, no 10(1): e1001251. doi:10.1371/journal.pbio.1001251

22. Spiegelberg H. *Phenomenology in Psychology and Psychiatry* / H. Spiegelberg. – Evanston: Northwestern University Press, 1972, 413 p.

23. Wertsch J.V. (1985), *Vygotsky and the Social Formation of Mind*. Cambridge, Massachusetts and London, England: Harvard University Press, 281 p.

АНОТАЦІЯ

Російчук Тетяна Анатоліївна.

Феноменологічне розуміння суб'єктивності та його значення для психології.

У статті досліджуються основи феноменологічної програми, запропонованої у психології Е. Гуссерлем. Актуалізація феноменологічного підходу збігається з посиленням природничої експансії на сферу суб'єктивного. Ця ситуація знову піднімає те коло питань, яке було відображено у двох різних в ідейному відношенні роботах про кризу в науці, що належать перу філософа Е. Гуссерля і психолога Л.С. Виготського. Однак вважаємо, що еволюція поглядів останнього привела у підсумку до побудови основ сутнісно феноменологічної концепції розвитку особистості, яка не знайшла у психології свого продовження. Керуючись його відкриттями і спираючись на ідеї філософів і психологів феноменологічного кола, вважаємо можливість розробки концепції мовленнєвого розвитку на засадах головних подієвих моментів у розвитку суб'єктивності.

Ключові слова: феноменологія, життєвий світ, суб'єктивність, природничо-науковий підхід, принцип раціогуманізму, концепція особистості, переживання,

соціальна ситуація розвитку, подієвість мовленнєвого розвитку особистості.

АННОТАЦИЯ

Російчук Татьяна Анатольевна.

Феноменологическое понимание субъективности и его значение для психологии.

В статье исследуются основы феноменологической программы, предложенной в психологии Э. Гуссерлем. Актуализация феноменологического подхода совпадает с усилением естественнонаучной экспансии на сферу субъективного. Эта ситуация вновь поднимает тот круг вопросов, который был отражен в двух разных в идейном отношении работах о кризисе в науке, принадлежащих перу философа Э. Гуссерля и психолога Л.С. Выготского. Однако полагаем, что эволюция взглядов последнего привела в итоге к построению основ феноменологической по сути концепции развития личности, которая не нашла в психологии своего продолжения. Руководствуясь его открытиями и опираясь на идеи философов и психологов феноменологического круга, видим возможность разработки концепции речевого развития на основании главных событийных моментов в развитии субъективности.

Ключевые слова: феноменология, жизненный мир, субъективность, естественнонаучный подход, принцип раціогуманізму, концепция личности, переживание, социальная ситуация развития, событийность речевого развития личности.

ANNOTATION

Rosiychuk Tetiana.

Phenomenological understanding of subjectivity and its significance for psychology.

The article explores the basics of phenomenological program offered by Husserl to psychology. Actualization of the phenomenological approach matches with enlarging the natural science expansion to the sphere of the subjective. Once again this situation brings up the class of problems that has been touched upon in two ideologically different works on the crisis in science by philosopher E. Husserl and psychologist L.S. Vygotsky. However, we believe that the evolution of Vygotsky's view led him eventually to laying the foundations of the essentially phenomenological concept of the development of personality, which was not find a room in psychology. Guided by his discoveries, and based on the ideas of philosophers and psychologists of the phenomenological circle, we see an opportunity to elaboratethe speaking development concept on the basis of the main eventness moments in the development of subjectivity.

Key words: phenomenology, lifeworld, subjectivity, the natural science approach, the principle of rational humanism, personality concept, experience, social situation of development, eventness of the individual development of speaking.

Надійшла до редакції 30.10.2016.

Підписана до друку 15.05.2017.

Бібліографічний опис для цитування:

Російчук Т. Феноменологічне розуміння суб'єктивності та його значення для психології / Тетяна Російчук // Психологія і суспільство. – 2017. – №2. – С. 93–103.